પ્રાથમિક, માધ્યમિક, ઉચ્ચ માધ્યમિક શાળામાં શિક્ષક
તેમજ આચાર્યની પરીક્ષામાં ઉપયોગી સહાયક પુસ્તક

TET /TAT /HTAT /NET /SLET

બાળવિકાસ, બાળમનોવિજ્ઞાન શિક્ષણના સિદ્ધાંતો, કેળવણીના દાર્શનિક આધારો (ભારતીય અને પાશ્ચાત્ય)

લેખન સંપાદન :

પ્રા. ડો. બી. સી. રાઠોડ
M.A., M.Phil, Ph.D.

ડો. હેમા તેજસ શાહ
M.A., M.Ed., Ph.D.

અક્ષર પબ્લિકેશન, અમદાવાદ

પ્રાથમિક, માધ્યમિક, ઉચ્ચ માધ્યમિક
શાળામાં શિક્ષક તેમજ આચાર્યની
પરીક્ષામાં ઉપયોગી સહાયક પુસ્તક

TET /TAT /HTAT /NET /SLET

બાળવિકાસ, બાળમનોવિજ્ઞાન
શિક્ષણના સિદ્ધાંતો,
કેળવણીના દાર્શનિક આધારો
(ભારતીય અને પાશ્ચાત્ય)

લેખક

પ્રા. ડો. બી. સી. રાઠોડ
M.A., M.Phil, Ph.D.

ડો. હેમા તેજસ શાહ
M.A., M.Ed., Ph.D.

અક્ષર પબ્લિકેશન, અમદાવાદ.

બાળવિકાસ, બાળમનોવિજ્ઞાન શિક્ષણના સિદ્ધાંતો

➪ પ્રા. ડો. બી. સી. રાઠોડ

➪ ડો. હેમા તેજસ શાહ

પ્રકાશક : અક્ષર પબ્લિકેશન
શ્રીજી હાઉસ,
એમ.જે. લાયબ્રેરી પાછળ,
બુક્સ ઈન્ડિયાના ખાંચામાં,
એલીસબ્રિજ, અમદાવાદ.
ફોન : 079-26585888

પ્રથમ આવૃત્તિ : 2022

કિંમત : રૂા. 300/-

ટાઈપ સેટીંગ : અક્ષર પબ્લિકેશન
શ્રીજી હાઉસ,
એમ.જે. લાયબ્રેરી પાછળ,
બુક્સ ઈન્ડિયાના ખાંચામાં,
એલીસબ્રિજ, અમદાવાદ.
ફોન : 079-26585888

મુદ્રક : શ્રીજી ઑફસેટ, દુધેશ્વર, અમદાવાદ.

પ્રત : 500

No Part of this Publication can be reproduced in any form or by any means without the prior written permission of the publisher.

બાળવિકાસ, બાળ મનોવિજ્ઞાન અને શિક્ષણના સિદ્ધાંતો

ભાગ-1

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	વિગત	પાના નં.
1.	શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ અને કાર્યક્ષેત્ર	1-12
2.	શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનની અભ્યાસ પદ્ધતિઓ	13-25
3.	વૃદ્ધિ અને વિકાસ	26-35
4.	માનવ વિકાસના તબક્કાઓ (અવસ્થાઓ)	36-39
5.	કિશોરાવસ્થા અને તરૂણાવસ્થા	40-50
6.	વૈયક્તિક ભિન્નતા	51-60
7.	સામાજીકરણ	61-84
8.	વિશિષ્ટ પ્રકારના બાળકો	85-116
9.	વ્યક્તિત્વ	117-132
10.	અનુકૂલન	133-149
11.	અધ્યયન	150-163
12.	સ્કિનરનો કારક અભિસંધાન અધ્યયન સિદ્ધાંત	164-169
13.	બુનરનો અન્વેષણાત્મક અધ્યયન સિધ્ધાંત	170-176
14.	સજા અને તેનું મનોવિજ્ઞાન	177-186
15.	અભિપ્રેરણા	187-202

કેળવણીના દાર્શનિક આધારો (ભારતીય અને પાશ્ચાત્ય)

ભાગ-2

	પ્રથમ ખંડ : તત્ત્વજ્ઞાન અને કેળવણી	
1.	તત્ત્વજ્ઞાનનો અર્થ, સ્વરૂપ અને ભારતીય દર્શન	203-21
2.	કેળવણીનો અર્થ, સ્વરૂપ અને પ્રક્રિયા	216-22
3.	તત્ત્વજ્ઞાન અને કેળવણીનો આંતરસંબંધ	229-23
	દ્વિતીય ખંડ : પાશ્ચાત્ય તાત્ત્વિક વિચારધારા	
4.	આદર્શવાદ	238-25
5.	પ્રકૃતિવાદ	253-26
6.	વ્યવહારવાદ	264-27
7.	વાસ્તવવાદ	276-28
8.	અસ્તિત્વવાદ	286-29
	તૃતીય ખંડ : વિવિધ ધર્મદર્શન અને કેળવણી	
9.	ઉપનિષદ અને કેળવણી	295-30
10.	શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતા અને કેળવણી	305-31
11.	જૈનદર્શન અને કેળવણી	319-33
12.	બૌદ્ધદર્શન અને કેળવણી	336-34
13.	ઇસ્લામદર્શન અને કેળવણી	349-36
	ચતુર્થ ખંડ : ભારતીય ચિંતકોનું શિક્ષણચિંતન	
14.	રવીન્દ્રનાથ ટાગોરનું શિક્ષણચિંતન	361-37
15.	સ્વામી વિવેકાનંદનું શિક્ષણચિંતન	371-37
16.	મહર્ષિ અરવિંદનું શિક્ષણચિંતન	380-39
17.	જે. કૃષ્ણમૂર્તિનું શિક્ષણચિંતન	392-40
18.	મહાત્મા ગાંધીજીનું શિક્ષણચિંતન ગાંધીજીનું શિક્ષણદર્શન એમના જ શબ્દોમાં	401-40
19.	ડો. એસ. રાધાકૃષ્ણન્‌નું શિક્ષણચિંતન	410-41
•	સંદર્ભસૂચિ	419-

1 શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ અને કાર્યક્ષેત્ર

1.0 પ્રસ્તાવના
1.1 મનોવિજ્ઞાનનો અર્થ અને સંકલ્પના
1.2 શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનની ઐતિહાસિક પાર્શ્વભૂમિકા
1.3 શિક્ષણમાં મનોવિજ્ઞાનની ભૂમિકા
1.4 શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનની સંકલ્પના
1.5 શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનનું સ્વરૂપ
1.6 શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનનું કાર્યક્ષેત્ર
1.7 શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાનનો શિક્ષણમાં ઉપયોગ
1.8 ઉપસંહાર

1.0 પ્રસ્તાવના :

શિક્ષણ એ આજીવન ચાલતી પ્રક્રિયા છે. તેથી સ્વયંજીવંત પ્રક્રિયા છે. શિક્ષણની પ્રક્રિયામાં શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી વચ્ચે સતત આદાન-પ્રદાન અને આત્મસાત્ કરવાની ક્રિયા ચાલતી જ હોય છે. શિક્ષક વર્ગમાં શીખવે છે, એટલે કે તે વિદ્યાર્થીને કંઈક આપે છે, જ્યારે વિદ્યાર્થી કંઈક લે છે ગ્રહણ કરે છે. વિદ્યાર્થીની ગ્રહણની પ્રક્રિયા ખૂબ જ સભાનતાપૂર્વકની, સમજપૂર્વકની હોય છે. એટલે વિદ્યાર્થી શિક્ષક પાસેથી જે કંઈ આપવામાં આવે તે કેવળ લઈ લેતો નથી, પરંતુ તેને આત્મસાત્ કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. એટલે તેની ક્રિયા કયા પ્રકારની છે ? તે શીખી શકે કે નહિ ? શીખેલું આત્મસાત્ કરી શકે છે કે નહિ ? જો નથી કરી શકતો તો શા માટે નથી કરી શકતો ? આવા અનેક પ્રશ્નોના ઉત્તર મનોવિજ્ઞાન નામનો વિષય ખૂબ સરળતાપૂર્વક આપે છે. તેથી મનોવિજ્ઞાનનો અભ્યાસ શિક્ષકને સ્વાભાવિક રીતે જ ઉપયોગી બને છે.

આમ, શિક્ષણ અને મનોવિજ્ઞાન વચ્ચે ગાઢ સંબંધ છે. શિક્ષણનો વિચાર મનોવૈજ્ઞાનિક ભૂમિકા વિના થઈ જ શકે નહિ તેથી જ શિક્ષણની મનોવૈજ્ઞાનિક આધારશિલાનો વિચાર કરીશું. શિક્ષણની પ્રક્રિયા દ્વારા બાળકોના જ્ઞાન, ચારિત્ર્ય અને વર્તનનું ઘડતર થાય છે. તેથી જ વ્હાઈટ હેડ નામના કેળવણીકારે કહ્યું છે,

"Education is a process in which and by which knowledge, chracter and behaviour of a person are moulded."

• White Head

બાળકમાં ઉપરોક્ત પરિવર્તનો તેની જીવનયાત્રા દરમિયાન કેળવણીની પ્રક્રિયા દ્વારા આવે છે. તેમાં અનેક પરિબળો મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે અને તેનું વર્તન ઘડતર થાય છે તેથી જ એક કેળવણીકારે કહ્યું છે,

"Education in the oldest sense, includes all the influences which act upon an individual during his passage from cardle to the grave."

• Dunville